

Det ryska imperiets mångfald i Åbo

Fredliga möten och konflikt i slutet av storfurstendömet

En ganska stor grupp bildade ryssarna. De förekom som militär vid sidan av vår egen, men dessutom fanns en del funktioner av halvt civil natur. Att det fanns många ryska handlande och trädgårdsmästare behöver knappast nämnas.¹

I SINA 1954 PUBLICERADE memoarer beskrev journalisten och politikern Einar Holmberg närvaron av ryssar som ett givet inslag i stadsbilden i Åbo kring sekelskiftet 1900.² Åbo med sina omkring 30 000 invånare var vid den här tiden den näst största staden i Finland efter Helsingfors, och en viktig industri- och hamnstad.³ Närvaron av människor från det ryska imperiet var en följd av att Finland 1809 hade inkorporerats i det vidsträckta ryska imperiet som ett särförvaltad storfurstendöme. Folk från olika delar av Ryssland vistades i Finland bland annat som soldater i den ryska armé som var stationerad i storfurstendömet och intog därtill en synlig plats inom handeln och livsmedelsförsörjningen i landets större städer.⁴

Ryssland var ett mångnationellt, mångspråkigt och mångkonfessionellt rike och Åboborna kunde på stadens gator förutom ortodoxa ryssar möta ryska undersåtar av olika etniska, språkliga och religiösa

1. Einar Holmberg, *När livet log. Barndoms- och ungdomsminnen från det Åbo som var*, Helsingfors: Söderströms 1954, s. 120–121.
2. *Ibid.*, s. 117–123, 168. Holmberg beskriver även närvaron av svenskar, danskar, briter, tyskar, judar och italienska positivspelare i Åbo.
3. År 1900 hade Åbo 30 096 invånare av vilka drygt en tredjedel (11 930) var svenskspråkiga. *Suomenmaan tilastollinen vuosikirja 21*, 1900, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1900.
4. Matti Klinge, ”Venäläisyydestä Suomessa”, Pauli Kurkinen (toim.), *Venäläiset Suomessa 1809–1917*, Historiallinen Arkisto 83, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1984, s. 14–15.

bakgrunder, till exempel polacker, ester, judar och tatarer. Två faktorer bidrog till att ytterligare stärka mångfalden under 1800-talets sista decennier. För det första tillät en 1858 utfärdad rysk förordning soldater som fullföljt sin militärtjänstgöring att stanna kvar på den ort där de varit stationerade. Bland dem som utnyttjade den nyvunna rättigheten fanns judar, som inte tidigare hade kunnat bosätta sig i storfurstendömet, enligt den svenska lagstiftning som efter 1809 förblivit i kraft i Finland. Nu uppstod för första gången civila judiska samfund i Åbo, Helsingfors och Viborg. För det andra gjorde reguljär passagerartrafik längs kusten och utbyggnaden av järnvägsnätet Åbo lättare tillgängligt för människor från de inre regionerna av Ryssland. Åbo fick järnvägsförbindelse 1876 och under de följande åren ökade mängden tillfälliga besökare från Ryssland. Detta märktes inte minst under marknaderna, som från 1880-talet bland annat kom att besökas av muslimska tatarer från trakten av Nizhnij Novgorod. Dessa idkade rörlig handel runtom i Finland.⁵ Enstaka tatarer bosatte sig också permanent i Åbo.⁶

I den här artikeln studerar jag, med utgångspunkt i Finlands näst största stad Åbo, närvaron av människor från det ryska riket i storfurstendömet och de möten med den lokala befolkningen som denna närvaro gav upphov till från 1860-talet till första världskrigets utbrott. Jag frågar hurudana möten som blir synliga i lokalpressen, i memoarer och i populärhistoriska verk, med fokus på de ambivalenta reaktioner och eventuella konflikter de gav upphov till. Inledningsvis ger jag en översikt över de största och mest synliga grupperna av ryska undersåtar och redogör för deras bakgrund samt deras sociala och ekonomiska position i Åbo. Därefter studerar jag närmare rela-

5. Johanna Wassholm, "Judar och tatarer på Finlands marknader. Plats och praktiker i handelsmötet", Johanna Wassholm & Ann-Catrin Östman (red.), *Att mötas kring varor. Plats och praktiker i handelsmöten i Finland 1850–1950*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland (SSLS) 855, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Appell Förlag 2021, s. 151–152, 156.

6. Antero Leitzinger, *Suomen tataarit. Vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina*, Helsinki: East-West Books Helsinki 2006, s. 92, 162–163. Leitzinger nämner att följande tatarer i början av 1900-talet var bosatta i Åbo: Safa Shakir (1872–1952), Mustafa Hamidulla (1883–1943), Bilaledtin Eksan och Salahedtin Hairedtin (1881–1960). Liksom i Helsingfors och Viborg var antalet tatarer störst i folkräkningen 1910.

tionerna mellan människor från imperiet och lokalsamhället inom de sfärer där möten oftast förekom; förutom möten med den i staden förlagda ryska militären behandlas möten med judiska handelsidkare och ryssar som sålde livsmedel på gator och torg.

Syftet är att komplettera och nyansera bilden av den vardagliga interaktionen mellan fast bosatta Åbobor och människor från andra håll i det ryska imperiet genom att belysa en mångfald som i tidigare forskning har förblivit osynlig eller behandlats fragmentariskt. Genom att sammanföra de olika fragmenten och kombinera dem med min tidigare forskning om judisk småhandel i Åbo och Finland som ett ryskt storfurstendöme skapar jag en översiktlig helhetsbild av de uttryck som den imperiella närvaron tog i Åbo.

ATT SYNLIGGÖRA EN BORTGLÖMD MÅNGFALD

I historieskrivningen om Åbo har närvaron av människor från det ryska imperiet i stadens vardag förblivit slående osynlig. Den skymtar fram i populärhistoriska verk och det föreligger två specialstudier: Juha Kaarles artikel om den ryska militären i Åbo i början av 1900-talet från 1994 och min artikel om judisk småhandel från 2017.⁷ I de av Eino Jutikkala författade två digra volymerna av Åbo stads historia som täcker tidsperioden 1856–1917 berörs människor från imperiet däremot endast på några få sidor.⁸ Trots att ryskan var det i särklass största främmande språket i Åbo i de folkräkningar som genomfördes 1870, 1880 och 1890, behandlas språket inte empiriskt ens i verket *Kieliä ja kohtaamisia Turussa* (2021), vars uttalade syfte är att ge en historisk översikt över de språk som talats i staden. I verket nämns endast kort att ett flertal språk med koppling till imperiet under den ryska tiden

7. Reino Lento, *Sellaista oli elämä vuosisadan vaihteen Turussa*, Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY 1979; Juha Kaarle, ”Ryssänlimppua, ripaskaa ja vallankumousta Turussa 1901–1917”, Jussi T. Lappalainen (toim.), *Kasarmin aidan kahden puolen. Kaksisataa vuotta suomalaista varuskuntayhteisöä*, Historiallinen Arkisto 101, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1993, s. 71–90; Johanna Wassholm, ”Handel i marginalen. Lokalsamhället och judisk småhandel i Åbo kring sekelskiftet 1900”, *Historisk Tidskrift för Finland* 102, 2017:4, s. 589–617, <https://journal.fi/htf/article/view/70363> (hämtad 15/4 2024).

8. Eino Jutikkala, *Turun kaupungin historia 1856–1917*, I, Turku: Turun kaupunki 1956, s. 407–410.

talades i Åbo, till exempel polska, estniska, litauiska, lettiska, jiddisch och tatariska.⁹

Den imperiella närvarons osynlighet i historieskrivningen om Åbo förklaras av flera samverkande faktorer. En sådan faktor är den nationella historieskrivning som dominerade långt in på 1900-talet. Denna historieskrivning, med sitt narrativ om en kulturellt och etniskt homogen nation, bidrog till att utesluta individer och grupper från det ryska imperiet från Finlands historia. De förryskningssträvanden som präglade imperiets strategi gentemot Finland i slutet av storfurstendömet, i kombination med mellankrigstidens ansträngda relationer med Sovjetunionen, stärkte ytterligare oviljan att framhäva ryska inslag i Finlands förflutna.¹⁰ De människor med bakgrund i imperiet som efter 1917 stannade kvar i Finland var i sin tur etniskt och socialt splittrade och saknade en gemensam identitet som skulle ha gett upphov till en historieskrivning.¹¹ Intresset för dessa grupper vaknade först på 1980-talet. Den första antologin om den ryska närvaron i Finland utkom 1984, den första översikten över judarnas historia 1989 och den första översikten över tatarernas historia 2006.¹²

Under de senaste årtiondena har historiker på bredare front börjat intressera sig för Finlands länge förbisedda mångkulturella historia, som även omfattar den transnationella rörlighet och den etniska mångfald som inorporeringen i det mångnationella ryska imperiet

-
9. Susanna Mäkinen, Matti Peikola & Jukka Tyrkkö, "Turun vieraat kielet 1880-luvulla sanomalehtien välittämänä", Leena Kolehmainen, Aino Liira & Kirsi-Maria Nummila (toim.), *Kieliä ja kohtaamisia Turun historiassa. Näkökulmia Suomen vanhimman kaupungin historialliseen monikielisyysyteen*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2021, s. 211–212. Många officerare i den ryska armén hade till exempel tyska eller polska som modersmål. Jutikkala, *Turun kaupungin historia 1856–1917*, I, s. 407.
 10. Miika Tervonen, "Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta", Pirjo Markkola, Hanna Snellman & Ann-Catrin Östman (toim.), *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014, s. 140–144; Päiviö Tommila, *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia*, Helsinki, Werner Söderström Osakeyhtiö 1999, s. 194.
 11. Natalia Baschmakoff & Marja Leinonen, *Russian Life in Finland. A Local and Oral History*, *Studia Slavica Finlandensia* 18, Helsinki: Institute for Russian and East European Studies 2001, s. 9–11.
 12. Pauli Kurkinen (toim.), *Venäläiset Suomessa 1809–1917*, Historiallinen Arkisto 83, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1984; Taimi Torvinen, *Kadimah. Suomen juutalaisten historia*, Helsinki: Otava 1989; Leitzinger, *Suomen tataarit*.

medförde.¹³ Trots detta kan man hävda att de vardagliga möten som närvaron av personer från det ryska riket gav upphov till, och de ambivalenta reaktioner dessa väckte, ännu är understuderade. På lokalt plan har intresset för den imperiella närvaron varit större i Helsingfors än i Åbo, vilket sannolikt förklaras av att mängden civila personer som vistades i huvudstaden var större.¹⁴

För att belysa den imperiella närvaron i Åbo analyserar jag lokala dagstidningar, memoarer och lokalhistoriska verk. Nationalbibliotekets sökbara digitala tidningsbibliotek erbjuder en möjlighet att identifiera de fragmentariska omnämningarna av folk från imperiet som förekommer i lokalpressen. De skildringar av mötena som förekommer i lokaltidningarna representerar ofta ensidigt de lokala myndigheternas perspektiv, men de är betydelsebärande såtillvida att pressen starkt bidrog till att forma den allmänna opinionen också hos de personer som i sin vardag inte personligen mötte de beskrivna grupperna. Den lokala pressen i Åbo växte avsevärt i slutet av 1800-talet: från två tidningar, finskspråkiga *Sanomia Turusta* och svenskspråkiga *Åbo Underrättelser*, i mitten av 1860-talet till ett tiotal inför första världskrigets utbrott.¹⁵ För att ge en inblick i hur närvaron blev ihågkommen retrospektivt analyserar jag Einar Holmbergs memoarverk, *När livet log. Barndoms- och ungdomsminnen från det Åbo som var* (1954) och två populärhistoriska verk som skildrar vardagen i det sena 1800-talets och tidiga 1900-talets Åbo: Ernst Lindbergs

13. Se t.ex. Mats Wickström & Charlotta Wolff (red.), *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel*, SLS 803, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2016; Miika Tervonen & Johanna Leinonen (toim.), *Vähemmistöt muuttajina. Näkökulmia suomalaisen muuttoliikehistorian moninaisuuteen*, Turku: Siirtolaisinstituutti 2021.
14. Om den imperiella närvaron i Helsingfors, se t.ex. *Venäläisyys Helsingissä – Ryskt i Helsingfors – The Russian Style in Helsinki 1809–1917*, Helsinki: Helsingin kaupungin museo 1984; Svante Konstantin Kuhlberg (toim.), *Venäläiset kauppiaat Helsingin historiassa*, Helsinki: Helsingin venäläinen kauppiasyhdistys 2002; Laura Ekholm, *Boundaries of an Urban Minority. The Helsinki Jewish Community from the End of Imperial Russia until the 1970s*, Helsinki: [University of Helsinki] 2013.
15. Einar W. Juva, ”Turku kulttuurikaupunkina”, Eino Jutikkala, *Turun historia 1856–1917*, II, Turku: Turun kaupunki 1956, s. 820–832. *Åbo Posten* började utkomma 1874, *Aura* 1881 (från 1897 *Uusi Aura*), *Åbo Tidning* och *Turun Lehti* 1883, *Västra Finland* 1896, *Länsisuomen Työmies* 1899 och *Turun Sanomat* 1905. Utgivningen av *Sanomia Turusta* upphörde 1903 medan *Åbo Tidning* fusionerades med *Åbo Underrättelser* 1906.

I Åbo på 1800-talet. Bilder och minnen (1921) och Reino Lentos *Sellaista oli elämä vuosisadan vaihteen Turussa* (1979).¹⁶

Källorna fångar upp endast en liten del av Åbobornas möten med människor från imperiet, men ger en inblick i de kontexter i vilka mötena uppmärksammades i samtiden och blev ihågkomna i efterhand – samt i de ambivalenta reaktioner mötena väckte.

IMPERIETS MÅNGFALD I ÅBO – SOLDATER OCH HANDELSIDKARE

I ett resebrev publicerat i den svenska dagstidningen *Nya Dagligt Allehanda* sommaren 1891 beskrev signaturen V. Lm. sin färd över Östersjön från ”gamla Sverige” till Åbo – det ”ryska väldets utpost i vester”. Som ett första tecken på att man anlant till det ryska riket noterade skribenten åsynen av den ryska trikoloren på taket av en tullstation i Åbolands skärgård. Själva staden Åbo ingav vid ett första ögonkast ”ett genomsvenskt intryck” – bärarna i hamnen talade svenska och fabrikerna vid åmynningen skyltade på svenska – men gatuskyltarna vittnade om att detta inte var Sverige: ”[gatuskylten] är på *tre* språk, svenska, finska och ryska.”¹⁷

De trespråkiga gatuskyltarna, som hade blivit obligatoriska 1891, kan ses som både ett symboliskt och materiellt uttryck för att Åbo var en stad i det ryska imperiet.¹⁸ Andra sådana uttryck blev synliga i gatunamnen. I den nya stadsplan som Carl Ludvig Engel ritade efter

16. Ernst Lindberg, *I Åbo på 1800-talet. Bilder och minnen*, Åbo: Åbo tryckeri och tidning 1921; Holmberg, *När livet lög*; Lento, *Sellaista oli elämä vuosisadan vaihteen Turussa*. Lento anger som sitt explicita mål att komplettera Åbos historia genom att skildra det vardagsliv som inte behandlas i Eino Jutikkalas stadshistoria. Boken behandlar tiden efter 1905 utgående från dagstidningar, myndighetsmaterial och intervjuer med Åbobor.

17. V. Lm., ”Genom finska bygder”, *Nya Dagligt Allehanda* 3/7 1891. Under sin fortsatta färd österut noterade skribenten att också alla skyltar på tågen var trespråkiga. *Åbo Underrättelser* refererade artikeln fyra dagar senare: ”En bild på Finlands forna hufwudstad”, *Åbo Underrättelser* 7/7 1891. En annan besökare, australiensaren Wance E. Palmer, beskrev 1910 de trespråkiga gatuskyltarna som en ”Babels förbannelse” som vilade över Åbo. ”Turku muukalaisen silmillä katsottuna”, *Uusi Aura* 16/6 1910.

18. Tauno Perälä, ”Miten Turku sai suomenkieliset katukilvet?”, Sanna Kupila & Marita Söderström (toim.), *Turun katuja ja toreja. Nimistöhistoriaa keskiajalta nykypäivään*, [Turku]: Turun museokeskus 2011, s. 176–177. I Helsingfors förekom trespråkiga gatuskyltar sedan 1830-talet, de hade blivit obligatoriska 1864.

Åbo brand 1827 hette den nuvarande Sirkkalagatan Arseniigatan (fram till 1894 Arsenii tvärgata) efter generalguvernör Arsenij Zakrevskij. Zakrevskij hade lett återuppbyggnadsarbetena efter branden och gatan ledde fram till stadens ryska kasern. Även det gamla stortorget fick ett nytt namn efter branden och blev Nikolajtorg efter den regerande kejsaren Nikolaj I.¹⁹ Det nuvarande salutorget i sin tur namngavs 1838 Alexandertorg efter Alexander I, efter att man hade gett order om att en ortodox kyrka skulle uppföras vid torget. Samtidigt fick gatan framför kyrkan namnet Ryska kyrkogatan.²⁰

Av de människor från imperiet som vistades i Åbo hade majoriteten koppling till den i staden stationerade ryska militären, som till sin sammansättning avspeglade rikets multietniska och multikonfessionella karaktär. Förutom ortodoxa ryssar tjänstgjorde bland annat judar, muslimska tatarer, katolska polacker och balttyskar i armén.²¹ När ett regemente avlöstes av ett nytt avspeglades det i lokalpressen i form av notiser under rubriker som exempelvis ”Ombyte af rysk militär i Åbo”.²² Notiserna innehöll också information om regementenas

-
19. Om gatunamnen, se följande artiklar i verket Sanna Kupila & Marita Söderström (toim.), *Turun katuja ja toreja. Nimistöhistoriaa keskiajalta nykypäivään*, [Turku]: Turun museokeskus 2011; Hilikka Junnila, ”Keskusta-alueen nimistön muodostuminen vuosina 1830–1999”, s. 277–278; Hilikka Junnila, ”Keskusta-alueen (I–IX) ja sataman asemakaavallisten alueiden nimet vuosina 1830–1999”, s. 292, 299, 357, 403, 408. Arseniigatan var i Engels ursprungliga stadsplan huvudleden från Domkyrkobron till Nylandstull, men namnet ändrades 1894 till Nylandsgatan efter att det i samband med en gatunamnsrevision framgick att Åboborna aldrig hade börjat använda namnet.
 20. Junnila, ”Keskusta-alueen (I–IX) ja sataman asemakaavallisten alueiden nimet”, s. 292, 408. I Engels stadsplan var platsen reserverad för ett nytt rådhus. Gatan framför platsen hette följdriktigt Rådhusgatan och det nuvarande salutorget Rådhusorget.
 21. Harry Halén, ”Katsaus Suomessa toimineen Venäjän sotaväen etniseen koostumukseen”, *Genos. Suomen sukututkimusseuran aikakauskirja* 70, 1999:1, s. 26–37, 66–67; Hannu Laaksonen, ”Ortodoksikirkko saapuu sotilaitten mukana”, *Turun ortodoksinen Pyhän Aleksandran kirkko*, [Turku]: Turun ortodoksinen seurakunta 2006, s. 32; Jutikkala, *Turun kaupungin historia 1856–1917*, I, s. 407.
 22. ”Ombyte af rysk militär i Åbo”, *Åbo Underrättelser* 12/6 1874. För andra exempel, se t.ex. ”Smäbref från Åbo”, *Hufvudstadsbladet* 2/9 1865; ”Staben”, *Åbo Underrättelser* 18/1 1876; ”Kosackkommendingarna i landet”, *Åbo Underrättelser* 22/11 1881; ”Den i Åbo förlagda kosackkommendingen”, *Åbo Underrättelser* 31/12 1881; ”Ryskt kavalleri till Åbo”, *Åbo Underrättelser* 11/2 1900; ”Kasakoita Turkuun”, *Sanomia Turusta* 28/9 1900.

namn, och i vissa fall manskapsstyrkan.²³ Regementenas namn ger en fingervisning om de i Åbo stationerade truppernas hemvist i imperiet; under den studerade tidsperioden tjänstgjorde i staden bataljoner ur till exempel Onegaregementet, Belomorska regementet, Petjorska regementet och Omska regementet.²⁴ Under perioden 1880–1900, när storfurstendömet hade en egen värnpliktsarmé, minskade närvaron av ryska trupper, för att öka igen efter att värnpliktsarmén upplöstes 1901. I början av 1900-talet var till exempel ukrainska och polska trupper samt kosackavdelningar stationerade i Åbo.²⁵ Kosackavdelningar hade tjänstgjort i staden också mellan åren 1809 och 1881. I Ryssland handhade kosacker ofta polis- och övervakningsuppdrag, och en orsak till att deras närvaro i Finland ökade kring sekelskiftet 1900 var att den ryska överheten förberedde sig för de oroligheter som man befarade att den rysk-finska politiska konflikten skulle leda till.²⁶

Även en betydande andel av de civila från imperiet som vistades i Åbo hade ursprungligen haft koppling till armén. Många av de ryska köpmän som etablerade sig i storfurstendömet under 1800-talets första hälft inledde sin handelsbana som marketentare, det vill säga som köpmän som följde den ryska armén till dess stationeringsorter och försåg soldaterna med förnödenheter.²⁷ Även i Åbo fanns under

23. År 1885 uppges att Omskregementet har 800 man i Åbo, se "Kahdelle pataljoonalle", *Turun Lehti* 10/10 1885.

24. Se t.ex. Matti Närhi, "Venäläiset joukot Suomessa autonomian aikana", Pauli Kurkinen (toim.), *Venäläiset Suomessa 1809–1917*, Historiallinen Arkisto 83, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1984, s. 163–164; Pertti Luntinen, *The Imperial Russian Army and Navy in Finland 1808–1918*, Studia Historica 56, Helsingfors: Finska Historiska Samfundet 1997, s. 114, 137.

25. Laaksonen, "Ortodoksikirkko saapuu sotilaitten mukana", s. 32; Luntinen, *The Imperial Russian Army*, s. 114, 120. I regel var ett till två kosackregementen stationerade i Finland, uppdelade på flera orter. Enligt Harry Halén var kosacker under undersökningsperioden stationerade i Åbo i alla fall 1862–1863, 1866 och 1869–1882 samt i början av 1900-talet. Harry Halén, *Kasakat Suomessa 1712–1924*, Unholan Aitta 18, Helsinki: [Tuohivirsu] 2004, s. 101–106.

26. Luntinen, *The Imperial Russian Army*, s. 173, 176. Före 1881 utgjordes de i Åbo stationerade kosackavdelningarna av Donkosacker, medan de som anlände i början av 1900-talet var Orenburgska kosacker från södra Ural.

27. Se t.ex. Marjaana Hakala, "Helsingin venäläiset kauppiaat ja muut elinkeinonharjoittajat vuosina 1809–1840", Svante Konstantin Kuhlberg (toim.), *Venäläiset kauppiaat Helsingin historiassa*, Helsinki: Helsingin venäläinen kauppiasyhdistys 2002, s. 27–29.

seklens första hälft flera handelsmän med ryska namn, till exempel F. Borisoff och W. Zvetkoff.²⁸ De var dock under hela storfurstendömet tid för få till antalet för att bilda ett synligt ryskt köpmanssamfund motsvarande dem som fanns i Helsingfors och Viborg, där upp till hälften av alla köpmän i mitten av 1800-talet var ryska. Vid samma tid återfinns på en förteckning över de 27 förmögna köpmännen i Åbo endast två med ryska namn: A. Zvetkoff och A. Kuvschinoff.²⁹

Köpmanssläkten Kuvschinoff var under den studerade tidsperioden den mest framstående i Åbo – bland andra långvariga ryska köpmän kan nämnas J. och P. Barkoff, A. Krjukoff, V. Nagajeff och A. Nasaroff. I källorna förblir de ryska köpmännen dock förhållandevis osynliga. Den enda som framträder med namn i de analyserade lokalhistoriska verken är A. Nasaroff, som Lindberg beskriver som ”en godmodig, inom handelskåren vida känd person” som Åboborna kallade Nasse. Han nämner även att Nasaroffs affär speciellt vid jultiden var ett ”eldorado för alla stadsbarn”.³⁰ I övrigt framträder de ryska köpmännen i källorna i första hand tack vare återkommande annonser i tidningarna eller när höga ryska dignitärer besökte staden. När Nikolaj Bobrikoff som nyutnämnd generalguvernör gjorde en rundresa i Finland 1898, besökte han bland annat Åbo. Bland dem som ledsagade honom på den ryska garnisonen, i den ryska folkskolan och i Ortodoxa kyrkan fanns bland annat handelsmännen Barkoff och Kuvschinoff.³¹ Stefan Kurjatkin, en av flera ryska trädgårdsmästare i staden, fick i sin tur leverera livsmedel till den kejserliga eskader som 1884 ankrade utanför ön Runsala under en av de många sommareseglatser som Alexander III

28. Se annonser i t.ex. *Åbo Underrättelser* 27/1 1836; 24/12 1834; 3/1 1835; 27/1 1836.

29. Jutikkala, *Turun kaupungin historia 1856–1917*, I, s. 389, 400; Baschmakoff & Leinonen, *Russian Life in Finland*, s. 23. I Helsingfors har de ryska köpmännen varit ett viktigt inslag i stadens historia, se Svante Konstantin Kuhlberg (toim.), *Venäläiset kauppiaat Helsingin historiassa*, Helsinki: Helsingin venäläinen kauppiasyhdistys 2002.

30. Lindberg, *I Åbo på 1800-talet*, s. 84–85. Nasaroff vann burskap i Åbo 1864 då han öppnade en minuthandel i guldsmedsänkan Östermans gård på Västra Auragatan. Se notis i *Åbo Underrättelser* 8/12 1864.

31. ”H. exc. generalguvernörens besök i Åbo”, *Åbo Underrättelser* 1/12 1898. År 1880 donerade flera ryska köpmän, bl.a. P. och N. Sittkoff från Åland samt A. Kuvschinoffs arvingar, medel till en framtida stipendiefond för ryska folkskolan. ”Lahja”, *Sanomia Turusta* 4/3 1880. Om släkten Kuvschinoff som donatorer, se även Jutikkala, *Turun kaupungin historia 1856–1917*, I, s. 400.

och hans familj gjorde i finska skärgården vid denna tid. För sina tjänster mottog han efteråt en gåva av kejsaren.³²

Tydligare än de etniskt ryska köpmännen framträder i källorna de judiska köpmännen, som alla var före detta soldater som efter utfärdandet av 1858 års ryska förordning slog sig ner i Åbo med sina familjer.³³ Deras möjligheter att försörja sig kringskars starkt av en 1869 utfärdad finsk förordning, som stadgade att de endast hade rätt att handla med ”cigarrer, papyrosser, tändstickor, nyttjade kläder och skoplagg samt hvarjehanda begagnade persedlar” på en för detta särskilt utsedd plats.³⁴ I Åbo utsågs till en början en obebyggd tomt invid Alexanderstorget för syftet, men 1876 flyttades handelsplatsen till Aningaisbacken (nuvarande Trätorget).³⁵ De så kallade narinkerna, uppkallade efter ryskans *na rynke* (på torget), var avsedda för alla från ryska armén avskedade soldater men kom i första hand att associeras med judisk småhandel och specifikt handel med begagnade kläder.³⁶ Med tillstånd av stadsfullmäktige handlade ett antal judar från början av 1880-talet även på Alexanderstorget, och en del beviljades också tillstånd av magistraten att öppna butik trots att framför allt lokala köpmän ifrågasatte denna rätt.³⁷

Människor från imperiet försåg stadsbilden i Åbo med en etnisk, språklig och religiös mångfald som i synnerhet märktes i vissa delar av

32. ”Kejserlig gåfwa”, *Folkvännen* 10/7 1884; ”Om anledningen till den gåfwa”, *Morgonbladet* 11/7 1884.

33. Jacob Seela, ”Juutalaisia kaupustelijoita ja kauppiaita 1800-luvun Turussa”, *HaKebila* 2005:2, s. 9. Redan 1862 bad ryska militärmyndigheter guvernören för Åbo och Björneborgs län meddela huruvida det i Åbo fanns judiska soldater som avslutat tjänstgöringen. Frågan vidarebefordrades till magistraten som gav ett nekande svar.

34. Förordning 30/6 1869, *Storfurstendömet Finlands författningssamling för 1869*, Helsingfors 1870.

35. Wassholm, ”Handel i marginalen”, s. 599–602; Jutikkala, *Turun kaupungin historia 1856–1917*, I, s. 334; Seela, ”Juutalaisia kaupustelijoita ja kauppiaita”, s. 9–10.

36. Wassholm, ”Handel i marginalen”, s. 598; Seela, ”Juutalaisia kaupustelijoita ja kauppiaita”, s. 10. Se även Laura Katarina Ekholm, ”Jews, second-hand trade and upward economic mobility. Introducing the ready-to-wear business in industrializing Helsinki, 1880–1930”, *Business History* 61, 2019:1, s. 73–92, <https://doi.org/10.1080/0076791.2018.1546694>.

37. Jacob Seela, ”Oikeudettomasta vähemmistöstä samanarvoiseksi kansalaisiksi”, Juhani Kostet & Marita Söderström (toim.), *Turun synagoga*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2012, s. 19.

staden.³⁸ Den militära närvaron var särskilt stark i trakten av kasernen i Sirkkala, där de ryska trupperna i huvudsak var inkvarterade och där majoriteten av stadens befolkning som talade andra språk än svenska eller finska bodde.³⁹ Militären var också synlig i det närliggande Kuppis, vars öppna fält nyttjades som övningsfält för målskjutning och för de beridna kosackernas ridövningar, samt kring Åbo slott vid mynningen av Aura å där ryska flottenheter tidvis var stationerade.⁴⁰

I centrum av Åbo märktes den ryska närvaron inte minst materiellt, i skepnad av en ortodox kyrka på en central plats i en stad med överväldigande evangelisk-luthersk majoritet. I kyrkans omgivning kunde Åboborna bevittna ortodoxa ritualer och parader som militären ordnade i samband med ryska högtider. Den religiösa mångfalden avspeglades också i att stadens begravningsplats i Skansen från slutet av 1800-talet fick separata ortodoxa, katolska, muslimska och judiska avdelningar. Därtill uppfördes 1912 en synagoga i närheten av den judiska narinken, i trakten av Brahegatan och Västerlånggatan där de flesta av stadens judar bodde.⁴¹

I förhållande till Åbos totala befolkningsmängd på cirka 30 000 invånare var andelen människor från andra delar av det ryska imperiet aldrig särskilt stor – varken proportionellt eller mätt i absoluta tal. Antalet judar uppgick i den första officiella folkräkningen 1870 till endast 59 personer. År 1880 hade antalet stigit till 114 personer, år 1900 till 176 personer, och sin största omfattning före Finlands självständighet uppnådde den judiska församlingen 1911 då den hade 258 medlemmar.⁴² De ryska civila som var bosatta i staden omfattade ett fåtal familjer, medan den ryska militärens styrka varierade över tid. Antalet ryskspråkiga, med militären inräknad, uppgick år 1870

38. Halén, "Katsaus Suomessa toimineen Venäjän sotaväen etniseen koostumukseen", s. 26–37, 66–67; Jutikkala, *Turun kaupungin historia 1856–1917*, I, s. 407.

39. Jutikkala, *Turun kaupungin historia 1856–1917*, I, s. 407.

40. "Plats för kosackkavalleriövningar", *Åbo Underrättelser* 16/10 1900; "Kosacktruppens kavalleriövningar", *Åbo Underrättelser* 11/12 1900; Laaksonen, "Ortodoksikirkko saapuu sotilaitten mukana", s. 29, 31. Militärens stab fanns i det Willebrandska huset mellan Drottninggatan (Slottsgatan 20 och 24) och Ågatan (Västra ågatan 23).

41. Karin Kurri, "Turun 100-vuotias synagoga", Juhani Kostet & Marita Söderström (toim.), *Turun synagoga*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2012, s. 64–84.

42. Seela, "Oikeudettomasta vähemmistöstä samanarvoiseksi kansalaisiksi", s. 14–15. Seela utgår från att siffran 59 även inkluderar minderåriga barn.

till 1 285 personer, 6,5 procent av befolkningen, för att fram till 1900 sjunka till 695 personer, 1,7 procent av befolkningen.⁴³ Trots detta blev den imperiella närvaron synlig på ett sätt som särskilt besökare västerifrån noterade. I sina memoarer nämner Holmberg att en svensk resenär som första gången anlände till Finland kring sekelskiftet 1900, vid åsynen av kommersen på Åbo torg, utropade: ”Här mötte jag Österlandet!”⁴⁴

MÖTEN MED MILITÄREN – PRAKTFULLA PARADER OCH KAMP OM PLATSEN

Många möten mellan Åbobor och människor från imperiet var koplade till den ryska arméns närvaro i staden. I källorna framträder dessa möten i olika kontexter, där de varierande upplevs som positiva eller negativa. Bland de positiva associationerna kan nämnas den glans, pragt och underhållning som de ryska truppernas närvaro tillförde stadens vardag. I samband med det ortodoxa julfirandet i januari 1876 uppgavs soldater vid det då i Åbo förlagda regementet ordna ”soldatspektakel, originella och i sitt slag intressanta nog” på kasernen i Sirkkala.⁴⁵ Regimentenas musikkärer stod ibland också för musiken när Åboborna ordnade baler eller andra nöjeställningar, till exempel på biografer där film förevisades till levande musik. Officerarna, som ofta var adliga och i vissa fall bodde utanför kasernområdet med sina familjer, gav gatubilden färg i sina ståtliga uniformer medan deras hustrur drog till sig blickar i sina moderiktiga kläder, stora hattar och med parasoll.⁴⁶ Av källorna framkommer ändå inte att de ryska officerarna skulle ha haft en lika stor betydelse för stadens societetsliv under den studerade tidsperioden som de hade haft på 1810-talet, när Åbo var storfurstendömet huvudstad och den ryska arméns stab samt en stor arméstyrka var stationerade i staden.⁴⁷

43. Kaarle, ”Ryssänlimppua, ripaskaa ja vallankumousta”, s. 71. År 1880 var 26,5 procent av invånarna i Viborg och 9,6 procent av invånarna i Helsingfors ryskspråkiga, medan de ryskspråkigas andel i Åbo var 3,9 procent.

44. Holmberg, *När livet log*, s. 165.

45. ”Soldatspektakel”, *Åbo Posten* 13/1 1876.

46. Lento, *Sellaista oli elämä vuosisadan vaihteen Turussa*, s. 25–26.

47. Se Topi Artukka, *Tanssiva kaupunki. Turun seurapiiri sosiaalisena, poliittisena ja kulttuurisena näyttämönä 1810-luvulla*, Bidrag till kännedom av Finlands Natur och

Även de ryska truppernas exerciser och parader kunde i Åbobornas ögon ha en underhållande funktion. För denna stod inte minst kosackerna som i det allmänna medvetandet var både fruktade och romantiserade, och som var beridna och därför tog mycket plats där de rörde sig i staden. År 1880 rapporterade *Åbo Underrättelser* att chefen för det i Åbo stationerade kosackkommandot avlidit, och att "det vackra vädret i förening med det owanliga skådespelet [...] utlockat stora människomassor" för att följa med när hans trupper ledsagade hans döda kropp från kasernen i Sirkkala till den ortodoxa begravningsplatsen i Skansen.⁴⁸

Större utrymme i källorna än beskrivningarna av praktiken tar ändå beskrivningar av de störningar som de ryska trupperna ansågs orsaka. Också i detta sammanhang var det ofta kosacker som väckte irritation, till exempel genom att försätta andra som rörde sig på gatorna i fara. År 1881 beskrivs hur tre kosacker "i fullaste karrier" hade kört ut på Slottsgatan från en gård och rammat en släde som kördes av en hyrkusk med två äldre kvinnor som passagerare. I ett "Åbo-bref" krävde skribenten att "wederbörande" skulle "befordra de gatufriden störande" till ansvar för sin oaktsamhet.⁴⁹ I andra fall riktades klagomål mot att trupperna både tog för mycket plats på gatorna och riskerade den allmänna trafiksäkerheten, som i denna beskrivning av en nyanländ kosackavdelnings promenadritt genom staden år 1900:

Ridten gick med tre officerare i spetsen och de främsta leden så bredt utsträckt, att i det närmaste hela gatan upptogs, till ex. uppför Kaskisgatan, från hvars midt sträck – karrier inslogs om hörnet till Arseniigatan. Mötande åkdon hade ej litet svårt att klara truppen. Bäst redde sig de, hvilka i tid veko in på vid gatan belägna gårdar.⁵⁰

Folk 217, Helsinki: Suomen Tiedeseura 2021, <https://doi.org/10.54572/ssc.83>; Oscar Nikula, *Åbo stads historia 1809–1856*, [Åbo]: [Åbo stad], s. 15. Enligt Nikula gjorde den ryska militärens närvaro stadsbilden "brokig, fängslande och omväxlande".

48. "Öfwerste Denisoff", *Åbo Underrättelser* 31/5 1880.

49. "Oförswarligt", *Åbo Underrättelser* 3/1 1881. En annan insändarskribent anförde vid samma tid flera andra exempel på motsvarande "fräckt oskick". "Krigarebedrifter i fredstid", *Åbo Posten* 10/2 1881.

50. "Den här förlagda sotnian kosacker", *Åbo Tidning* 4/10 1900.

Även soldatavdelningar som rörde sig till fots anklagades tidvis för att ta för mycket plats i stadsrummet. I ett 1877 publicerat "Åbo-bref" framhöll skribenten att militärens vaktkommando bröt mot stadens polisordning när den under sina marscher mellan kasernen i Sirkkala och Åbo slott tvingade mötande stadsbor att flytta sig från trottoarerna ner på körbanan. I samma brev påstods ryska trupper också ha stört helgdagarnas gudstjänster i domkyrkan när de under "trummors och trumpeters skall" marscherade från kasernen i Sirkkala till sin egen gudstjänst i ortodoxa kyrkan.⁵¹

Dessa exempel beskriver närmast incidenter som väckt irritation, men vissa möten mellan soldater och lokalbefolkningen ledde också till våldshandlingar. Till exempel 1863 överföll ryska soldater en arbetare i Kuppis, och en före detta polisuppsyningsman som bevittnat händelsen och kommit till hans hjälp misshandlades och kastades ned i en sandgrop. Båda skadades så illa att de måste uppsöka läkarvård.⁵² I slutet av årtiondet rapporterades att några ryska soldater hade uppvisat "det krigiska modet" och "framkallat en batalj" i närheten av det ryska bageriet i Tavasttull, "hwarwid mycket hjeltemod och mycken skicklighet i bestormning af traktens kojor å ryska sidan utvecklats, hwarföre äfwen fienden led ett totalt nederlag".⁵³ "[F]ienden" var i det här fallet en österbottnisk arbetare som förgäves försökte fly, tills soldaterna fick fast honom och lämnade honom sanslös och svårt skadad utanför bageriet.

Eftersom de ryska regementena byttes ut med två till tre års mellanrum kunde deras relationer till Åboborna utvecklas olika. Stationeringen i Åbo, liksom på andra orter, omfattade två möten med lokalsamhället som hade en närmast rituell funktion. När ett regemente anlände, tog stadens representanter emot det med en välkomstceremoni. Denna ceremoni kan symboliskt ses som ett uttryck för önskan att trupperna skulle uppföra sig väl under sin stationering. När till exempel det Belomorska regementet intågade i Åbo hösten 1865 mötte stadens borgerskap upp för att ta emot det "med brännvin,

51. "Åbo-bref", *Åbo Underrättelser* 31/12 1877. För andra liknande konflikter, se t.ex. "De s.k. Konflikterna i Åbo", *Helsingfors Dagblad* 20/12 1865.

52. "Wäderleken", *Åbo Underrättelser* 13/10 1863.

53. "Konversation", *Åbo Underrättelser* 12/1 1869.

m.m.”⁵⁴ Och när de orenburgska kosackerna kommit fram efter en lång resa 1900 förrättades en religiös akt på ryska kasernens gårdsplan ”med anledning av truppens lyckliga resa”, i närvaro av bland andra kommandören och andra officerare i Åbo bataljon samt bataljonens musikkår.⁵⁵

Ett motsvarande rituellt möte ägde rum när regementet efter sin tjänstgöring lämnade staden för att ersättas av ett nytt. När dessa möten noterades i lokalpressen kom skildringarna ibland att omfatta ett slags omdöme om hur soldaternas relationer med lokalbefolkningen hade sett ut under stationeringen. År 1865 avtågade Onegaregementet, vars soldater hade varit involverade i en uppmärksammas sammandrabbning med några Åbobor på en restaurang i Kuppis, varvid lokalpressen konstaterade att det inte kom som en överraskning för någon att ”det icke lemnar någon saknad efter sig”. Samtidigt betonade man att bara några enstaka soldater hade gjort sig skyldiga till oroligheterna, medan största delen av både manskapet och officerarna genomgående hade utmärkt sig genom ett ”berömvärdt och stilla uppförande”.⁵⁶ Även om de som hade uppfört sig berömvärdt inte skulle behöva bära skulden för att några få soldater hade orsakat den så kallade ”Kuppisaffären”, uttrycktes glädje i pressen över att Åboborna framöver skulle få visa gästfrihet åt det ”aktade och fördelaktigt kända” Belomorska regementet.⁵⁷

I de flesta fall var slutomdömet ändå positivt. När en annan kontingent av Onegaregementet avtågade sommaren 1874, rapporterade pressen att soldaterna under sin två år långa stationering i Åbo inte hade gett anledning till missnöje eller klagomål, inte ens efter att en del av manskapet inkvarterats hos stadsborna efter att träkasernerna i Sirkkala revs 1873.⁵⁸ Inga klagomål hade heller framförts över vare sig manskapet eller befälet i den kosackavdelning som efter tre års stationering avtågade i juni 1869. Stadens borgare, som på Åbobornas vägnar förmedlade ett ”tacksamt erkännande” för dess goda uppförande, bjöd kosackerna på en sup brännvin, en pirog, en butelj öl och två cigarrer per man när de tågade ut ur staden genom Nylandstull.

54. ”Småbref från Åbo”, *Hufvudstadsbladet* 2/9 1865.

55. ”Det ryska kavalleri”, *Åbo Underrättelser* 28/9 1900.

56. ”Från Åbo”, *Helsingfors Dagblad* 24/8 1865.

57. Ibid.

58. ”Ombyte af rysk militär i Åbo”, *Åbo Underrättelser* 12/6 1874.

Kosackerna tackade å sin sida ”med ord och hurrarop” för det vänliga bemötande de fått av Åboborna.⁵⁹ När det vänskapliga mötet kom till generalguvernörens kännedom underrättade han alla ryska trupper i Finland om den ”wälwilliga uppmärksamhet” som kosackavdelningen väckt för sitt ”utmärkta uppförande” – och i Åbo uttrycktes en förhoppning om att samtliga ryska trupper i storfurstendömet skulle ta ”denna fina pik ad notam!”⁶⁰

MÖTEN MED JUDISKA HANDELSIDKARE – BRÅKIG SMÅHANDEL OCH KLÄDAFFÄRER

Vad beträffar handeln är det framför allt Åbobornas möten med judiska handelsidkare som blir synliga i källorna. Den småhandel som de före detta judiska soldaterna och deras familjer var hänvisade till för sin försörjning erbjöd en arena för interaktion mellan lokalsamhällets majoritetsbefolkning och människor som religiöst, språkligt och etniskt uppfattades som ”ett främmande element” i staden och som enligt Holmberg, med undantag av handeln, höll sig ”strängt avskilda”.⁶¹ För många stadsbor var narinken den enda plats där de kom i kontakt med judar.⁶² Ett besök på narinken kunde också vara en exotisk upplevelse, vilket visas av att den enligt lokalpressen hade börjat betraktas som ”en af sewärdheterna i vår äfwen annars på minnen rika stad” redan på 1880-talet.⁶³

I pressen beskrevs de lokala kundernas och försäljarnas interaktion på ett stereotypt sätt som avspeglar en negativ syn på judisk handel och etnifierad småhandel över lag.⁶⁴ I många skildringar framhövdes

59. ”Den afdelning af det 53 kosackregementet”, *Åbo Underrättelser* 7/8 1869.

60. ”Platsmajoren”, *Åbo Underrättelser* 31/8 1869.

61. Holmberg, *När livet log*, s. 121–122. Holmberg hävdar att man sällan mötte judar på gatorna, särskilt inte män, men att de judiska kvinnorna tidvis sågs promenera på Slottsgatan, dock utan att interagera med stadsborna.

62. Jfr Jari Hanski, *Juutalaisviha Suomessa 1918–1944*, Helsinki: Ajatus 2006, s. 37; Ekholm, *Boundaries of an Urban Minority*, s. 20.

63. ”Judeständer å Olycksbacken”, *Åbo Underrättelser* 31/12 1884.

64. Om etniska stereotypier av handelsmän, se t.ex. Simo Muir, ”Merchants of Helsinki. Jewish stereotypes on a Yiddish stage”, *Nordisk Judaistik/Scandinavian Jewish Studies* 30, 2019:2, <https://doi.org/10.30752/nj.85933>; Ainur Elmgren, ”Visual stereotypes of Tatars in the Finnish press from the 1890s to the 1910s”, *Studia Orientalia Electronica* 8, 2020:2, s. 25–39, <https://doi.org/10.23993/store.82942>.

att de judiska månglarna köpslog med en ”aggressivitet” som kunderna var ovana vid; handelsidkarna drog handgripligen in potentiella kunder i sina försäljningsbodnar och påtvingade dem varor. Också ett högljutt prutande beskrivs som ett självklart inslag i köpsläendet, och en kund som vägrade att köpa kunde bli överöst med okvädningsord på ryska eller jiddisch.⁶⁵ I källorna förekommer ofta också rapporter om slagsmål mellan försäljarna och deras kunder. Om ett sådant slagsmål, mellan några judar och två Lundobor, rapporterade *Åbo Tidning* 1886. Slagsmålet slutade med att Lundoborna blev slagna och en av dem skadades så allvarligt att han måste uppsöka sjukhusvård.⁶⁶

Skildringarnas stereotypa mönster gör att man svårligen kan dra slutsatser om hur mötena på narinken gick till i verkligheten. I en del beskrivningar av sammandrabbningar kan man däremot läsa in implicit antisemitiska motiv hos de inblandade. År 1882 rapporterade *Åbo Posten* om en konflikt mellan några judar och två personer från en av Åbos grannsocknar som började som en tvist om ett köp av en hästpiska. När de potentiella kunderna vägrade köpa hästpiskan blev det slagsmål och några arbetare som bevittnade uppträdet avrädde andra närvarande från att ingripa, eftersom ”wäld å judar numera kunde saklöst föröfwäs” – något som en reporter anförde som ”bewis på huru judeförföljelsen i grannriket af vår lägre befolkning uppfattas”.⁶⁷ I ett liknande exempel uppgav två bönder som blivit fast för att kasta sten på narinken 1882 i ett polisförhör att de blivit provocerade av att judarna förolämpat dem. Bönderna frigavs efter förhöret, vilket fick en annan skribent som sympatiserade med judarna att beskylla polisen för att anse att ”stenkastning mot judar är berättigad, ifall desse tillätit sig okvädningsord”.⁶⁸ Exemplet tyder på att de omfattande pogromer mot judar som på 1880-talet pågick i Ryssland, men också i andra delar av Europa,⁶⁹ i mindre skala verkar ha fått utlöpare i Åbo.

Narinken skildras även som en mötesplats mellan försäljare och

65. Seela, ”Juutalaisia kaupustelijoita ja kauppiaita”, s. 12.

66. ”Ett slagsmål”, *Åbo Tidning* 29/4 1886.

67. ”Ett slagsmål”, *Åbo Posten* 11/11 1882; ”Ett gröfre slagsmål”, *Åbo Underrättelser* 12/11 1882.

68. ”Stenkastning och slagsmål”, *Åbo Tidning* 30/8 1883.

69. I den samtida pressen används i huvudsak begreppet ”judeförföljelse”, medan ”pogrom” blev vanligt först under tidigt 1900-tal. Om 1880-talets pogromer, se t.ex. Hanski, *Juutalaisviiba Suomessa*, s. 42; Torvinen, *Kadimah*, s. 42–44.

lokala tjuvar eller småkriminella som försökte bli av med stöldgods – ett fenomen som i forskningen har kopplats samman med platser där handel med begagnade kläder har idkats.⁷⁰ I lokalpressen hittas flera notiser om personer som efter att ha stulit klädesplagg har begett sig till narinken för att antingen försöka sälja plagget direkt till en kund eller vidare till en narinkhandlare.⁷¹ Detta förekom så allmänt att det hände att polisen förvarnade månglarna om att stöldgods kunde vara på inkommande när en mera omfattande stöld av klädesplagg hade anmälts. I ett sådant fall som ägde rum 1882 kunde de judiska försäljarna informera polisen om att en person som försökt sälja de nämnda varorna redan samma dag hade dykt upp på narinken, och tjuven kunde gripas.⁷²

Rapporteringen om narinken representerar i första hand de lokala köpmännens och stadens myndigheters syn på handeln. Trots att de här analyserade källorna varken avspeglar kundernas eller försäljarnas perspektiv på interaktionen kan man, utifrån det faktum att handeln fortgick, sluta sig till att det fanns en efterfrågan på de saluförda varorna. Som konsumtionshistoriker har visat var tillgång till begagnade kläder av god kvalitet och till ett rimligt pris av stor betydelse inte minst för underordnade grupper i samhället. Möjligheten att klä sig i moderna kläder gav dessa grupper en känsla av delaktighet i samhällsutvecklingen.⁷³ Trots att det i första hand var de lägre samhällsklasserna som köpte varor på narinken gav handeln också upphov till möten mellan judar och stadens mera välbärgade invånare. För att kunna sälja begagnade kläder måste dessa först införskaffas, en verksamhet i vilken de judiska kvinnorna spelade en särskild roll. Holmberg beskriver hur "[j]udegummorna gick från dörr till dörr och frågade, om man inte hade något att sälja".⁷⁴

70. Se t.ex. Alison Toplis, "A stolen garment or a reasonable purchase? The male consumer and the illicit second-hand clothing market in the first half of the nineteenth century", Jon Stobart & Ilja van Damme (eds.), *Modernity and the Second-Hand Trade. European Consumption Cultures and Practices, 1700–1900*, London: Palgrave Macmillan 2010, s. 57–72.

71. Se t.ex. "Tillgrepp", *Åbo Underrättelser* 17/1 1884; "Stöld", *Åbo Tidning* 11/11 1893.

72. "Inbrottsstöld", *Åbo Underrättelser* 15/6 1882; "Diverse nyheter", *Helsingfors* 16/6 1882.

73. Se t.ex., Kati Mikkola & Laura Stark, "Himotut ja halveksitut kulutustarvikkeet. Uusien kulutustottumusten vaikutukset suomalaisiin maalaisyhteisöihin 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa", *Historiallinen Aikakauskirja* 107, 2009:1, s. 4, <https://journal.fi/haik/article/view/139564> (hämtad 15/4 2024).

74. Holmberg, *När livet log*, s. 122.

Att efterfrågan på kläder växte bland Åboborna visas av att enstaka judiska narinkhandlare så småningom ansökte om tillstånd hos magistraten att öppna butik i staden. Även om tolkningarna kring huruvida sådant kunde beviljas judar gick isär, gav magistraten i Åbo redan från början av 1880-talet de första judiska handelsidkarna rätt att öppna skradderier, tygaffärer och klädaffärer. De lokala Åboköpmännen, som ogillade den skärpta konkurrensen, protesterade däremot mot magistratens beslut. Kring sekelskiftet 1900 började antalet judiskägda affärer växa. Flera av de affärer som då grundades, till exempel W. Nemeschansky, Grand Magasin D. Gumpler och P & A Feinik, skulle långt in på 1900-talet vara betydande aktörer inom beklädnadshandeln i Åbo. Redan på tröskeln till Finlands självständighet fanns i staden minst elva judiska tyg- och klädaffärer – de flesta i stadens absoluta centrum eller i närheten av narinken. Antalet judiskägda affärer i Åbo kulminerande i mitten av 1920-talet när de uppgick till ett trettiotal.⁷⁵

MÖTEN KRING MAT – RYSKA LIVSMEDELSHANDLARE PÅ GATOR OCH TORG

Människor från det ryska imperiets olika delar intog en synlig roll i matvaruhandeln i Åbo. Många av de ryska köpmännen i staden sålde i första hand livsmedel, till exempel V. Nagajeff, som från 1870-talet drev en tehandel och A. A. Krjukoff, som hade en affär vid Domkyrkotorget och en annan på Arseniigatan invid den ryska kasernen.⁷⁶ I de annonser som dessa handelsmän publicerade förekommer ofta ryska livsmedel – till exempel Krjukoff erbjuder i en annons 1895 ”bästa ryska Hvetemjöl kilotalt”.⁷⁷ Människor från imperiet var likaså involverade i den rörliga handel med matvaror som ännu kring sekelskiftet

75. Se gemensam annons införd av judiska tyg- och klädhandlare i *Åbo Underrättelser* 24/10 1924.

76. *Finlands handelskalender* 1898, s. 457; *Adresskalender för Åbo stad* 1/1 1899, s. 192; *Åbo Underrättelser* 14/4 1920. Nagajeff är en av de få ryska handelsmän som Jutikkala nämner vid namn, då han noterar att denne nekades tillstånd att sälja öl. Jutikkala, *Turun kaupungin historia 1856–1917*, I, s. 330.

77. *Åbo Underrättelser* 11/12 1895. Krjukov erbjöd även omedelbar hemleverans per telefonorder.

1900 spelade en viktig roll för livsmedelsförsörjningen i Finland.⁷⁸ På stadens gator och torg kunde Åboborna framför allt möta soldater som sålde bröd, ryska trädgårdsmästare och ”glassryssar”.

De brödsäljande soldaterna var en vanlig syn på alla orter där rysk militär var stationerad. Brödet utgjorde en viktig del av soldaternas föda, och i anslutning till garnisonerna fanns bagerier där enorma mängder bröd bakades. I Åbo hade den ryska militären ett bageri utanför Tavasttull redan 1816 – eftersom det handlade om en eldfarlig verksamhet var det önskvärt att bakandet skedde utanför innerstaden.⁷⁹ För många soldater hade den dagliga brödranson som armén försåg dem med en ekonomisk betydelse såtillvida att den kunde ge ett tillägg till den anspråkslösa dagpenningen. Det var regel att soldaterna hade rätt att sälja delar av sin brödranson till civila eller byta den mot förnödenheter.⁸⁰ Detta syns också i 1869 års förordning, som bland de varor de avskedade soldaterna hade rätt att handla med omnämner ”bröd och andra bageritillverkningar, bär och frukter”.⁸¹ Det bröd som de ryska soldaterna sålde blev ett så självklart inslag på garnisonsorterna i storfurstendömet att Svenska landsmålsföreningen år 1898 upptog ordet ”rysslimpa” som en finlandism, med syftning på det som i riksspråket i Sverige och den finländska standardsvenskan kallades soldatbröd.⁸²

De ryska soldater som saluförde bröd, ibland i så stora mängder att de bar det i en säck på ryggen, rörde sig i synnerhet i arbetarstadsdelarna i stadens utkanter eller strax utanför stadsgränsen – framför allt i Raunistula och Nummis. Försäljningen av bröd gav ibland också soldaterna inträde i stadsbornas privata hem och ledde till möten som präglades av en ömsesidighet som är typisk för möten mellan fast

78. Hanna Lindberg, ”Där kommer käringarna peningstinna från torget’. Genus, sociala relationer och avsmak i torghandeln”, Johanna Wassholm & Ann-Catrin Östman (red.), *Att mötas kring varor. Plats och praktiker i handelsmöten i Finland 1850–1950*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet & Stockholm: Appell Förlag 2021, s. 59.

79. Nikula, *Åbo stads historia 1809–1856*, s. 22. Även på slottet fanns ett bageri och på slottsältet fanns bakugnar för garnisonens behov.

80. John Bushnell, ”Peasants in uniform. The tsarist army as a peasant society”, *Journal of Social History* 13, 1980:4, s. 568.

81. Förordning 30/6 1869, *Storfurstendömet Finlands författningssamling för 1869*, Helsingfors 1870.

82. ”Vid Svenska landsmålsföreningens möte”, *Nya Pressen* 22/3 1898.

bosatt lokal befolkning och tillfälliga besökare utifrån. Båda parter hade något att vinna i mötet: värdarna fick ett välsmakande bröd eller andra livsmedel såsom socker, salt eller te, och tidvis även hjälp med mindre arbetsuppgifter i hemmet eller på gården. Soldaterna i sin tur fick i utbyte en måltid, pengar eller andra förnödenheter. De kunde även utnyttja brödet som betalningsmedel för tjänster – till exempel som inträde till badinrättningar.⁸³

Mötena med brödsäljande soldater väckte i retrospektiv positiva associationer hos många äldre Åbobor, som i intervjuer har ihågkommit soldaterna som gladlynta och nämnt att deras regelbundna besök i vissa fall gav upphov till långvariga relationer. En av de intervjuade personerna nämner till exempel att de soldater som brukat besöka barndomshemmet kom för att ta farväl innan de skickades till fronten efter att första världskriget hade brutit ut.⁸⁴

En annan grupp från imperiet som sålde livsmedel i Åbo var ryska trädgårdsmästare som odlade grönsaker. Holmberg beskriver i sina memoarer dessa trädgårdsmästares intensiva odling av köksväxter, särskilt lök, och nämner att de dominerade handeln med trädgårdsprodukter inte bara i Åbo utan i hela sydvästra Finland.⁸⁵ De ryska trädgårdsmästarna i Åbo besökte även marknader runtom i regionen – bland annat noterades de på Ekenäs marknad redan i slutet av 1850-talet.⁸⁶ Det var i själva verket ryssar, som lärt sig yrket i sina hemtrakter med mildare klimat, som introducerade den storskaliga trädgårdsodlingen i Finland där branschen ännu i slutet av 1800-talet var ganska okänd.⁸⁷ I Åbo

83. Kaarle, ”Ryssänlimppua, ripaskaa ja vallankumousta”, s. 85. Som motvikt till de positiva minnena förekommer emellertid också negativa minnen av berusade soldater som betedde sig dåligt och ställde till med bråk.

84. Lento, *Sellaista oli elämä vuosisadan vaihteen Turussa*, s. 26; Kaarle, ”Ryssänlimppua, ripaskaa ja vallankumousta”, s. 85; Holmberg, *När livet log*, s. 120–121. Se även, Tuomas Teuvo, ”Hämeenlinnan venäläisen varuskunnan sotilaiden ja paikallisen siviiliväestön väliset suhteet 1900–1917”, Jussi Hanska & Jyrki Nissi (toim.), *Arx Tavastica* 14, 2020, s. 103, https://issuu.com/hameenlinna-seura/docs/arxtavastica_14_kaiikki (hämtad 14/4 2024).

85. Holmberg, *När livet log*, s. 121.

86. Johannes Cederlöf, *Ekenäs stads historia. Del III: 1810–1930*, Ekenäs: [Ekenäs tryckeri] 1964, s. 378.

87. Jutikkala, *Turun kaupungin historia 1856–1917*, I, s. 407; Perälä, *Turun esikaupungit ja niiden aiheuttamat problemat ensimmäiseen maailmansotaan mennessä*, Turku: [Turun yliopisto 1941], s. 29–30. Holmberg nämner att det förvisso fanns inhemska trädgårdsmästare, men att dessa såvitt han minns rätt sysslade med andra grenar

fanns de ryska trädgårdsmästarnas odlingslotter i stadens så kallade södra utmarker, det nuvarande Kuppisområdet. Stadens norra och södra utmarker var avsedda för odling och betesmark för boskap, och särskilt de södra utmarkerna var också populära rekreatiomsområden där stadens borgare tillbringade sina somrar i början av 1800-talet. När borgarna mot slutet av 1800-talet började föredra att vistas vid havet på Runsala hyrde en del ut sina villor i Kuppis till trädgårdsodlare.⁸⁸

Skildringar av möten med ryska trädgårdsmästare förekommer inte i källorna. Trädgårdsmästarna blir synliga närmast genom att deras namn, med titeln trädgårdsmästare, förekommer i adresskalendrar, handelskalendrar och i förteckningar över personer som hyrde stadens odlingslotter i Kuppis. I magistratens protokoll för 1863 nämns fyra familjer med ryska namn – Kurjatkin, Matvejeff, Ananieff och Kulandin.⁸⁹ Av dessa införde Kulandin redan på 1870-talet annonser i lokalpressen i vilka han informerade potentiella kunder om att hans produkter dagligen kunde köpas antingen i Kuppis eller i Fiskehamnen.⁹⁰ Fiskehamnen invid Domkyrkobron var en av de platser i Åbo som var avsedda för försäljning av livsmedel – för detta syfte fanns här bord, dock utan tak som skulle ha skyddat grönsakerna och frukterna från sol eller regn.⁹¹

Fruktar som under den studerade tidsperioden var ovanliga i Finland och därför framstod som exotiska, såsom apelsiner, vindruvor och fikon, kunde Åboborna ibland köpa av ryska försäljare som besökte

av växtodlingen. Holmberg, *När livet log*, s. 121.

88. Jutikkala, *Turun kaupungin historia 1856–1917*, I, s. 407. De södra utmarkerna delades vidare in i de östra utmarkerna, det nuvarande Österås, och det så kallade Kuppisfältet som i stort sett omfattade området mellan Österås och Nylandsgatan.

89. Magistratens protokoll 1863, s. 1158, 1194, Åbo stadsarkiv, Åbo; Perälä, *Turun esikau-pungit*, s. 204 (not 7). Ytterligare ett känt namn bland de ryska trädgårdsodlarna var Schurigin. Paul Schurigin var född i Ryssland 1863 och etablerade sig, efter att ha flytt till Finland, som trädgårdsmästare i Åbo, senare i Tammerfors och Uleåborg. I slutet av seklet sysselsatte sig Vasilij Schurigin med trädgårdsodling, men han drev även handels- och bagerirörelse och var ägare till Kuppis tegelbruk. ”Puutarhuri Paul Schürigin”, *Puutarha* 1937:3, s. 50; *Finlands handelskalender* 1898, s. 457; *Registreringstidning för varumärken* 29, 1897, s. 12; *Åbo stads adress-kalender* 1904, s. 185.

90. Se annons i *Sanomia Turusta* 27/6 1877. Namnet Kulandin förekommer i adresskalendrar och i lokalpressen fram till 1900-talet, se t.ex. *Finlands handelskalender* 1898, s. 457; *Åbo Tidning* 12/3 1903.

91. Jutikkala, *Turun kaupungin historia 1856–1917*, I, s. 334.

staden under de återkommande marknaderna. I sina memoarer beskriver Holmberg hur han första gången fick se de höga pyramider av "arbuser, stora klotformiga frukter som vägde flera kilo ibland" som dessa försäljare hade radat upp på torget och sålde hela eller i skivor. Efter ett smakprov kunde han konstatera att vattenmelonerna inte smakade lika gott som de meloner han redan var bekant med, men att de var vattenrika och läskande.⁹²

Dessa så kallade delikatessryssar sålde också andra livsmedel som i allmänhet inte kunde köpas i de lokala affärerna, till exempel nötter, kaviar, medvurst, sylter och finare ostar.⁹³ Särskilt associerades de med sötsaker i olika former. Till exempel 1881 kan man läsa att ett antal ryssar trogna sin vana hade anlämt till höstmarknaden i Åbo och ställt upp ett stort stånd med bakverk och konfekter i det så kallade Åkermanska hörnet i korsningen mellan Eriksgatan och Auragatan.⁹⁴ Även Holmberg beskriver ryssarna som ett verkligt dragplåster på marknaderna med sitt breda utbud av "underbara" sötsaker av "utmärkt" kvalitet. Enligt honom kunde man i affärerna i Åbo kring sekelskiftet 1900 köpa "enklare karameller", och tidvis även sötsaker tillverkade av den kända firman Landrin i Sankt Petersburg där sötsaksindustrin, till skillnad från i Finland, redan var välutvecklad i början av 1900-talet.⁹⁵

En figur som i källorna beskrivs som välbekant för Åboborna är "glassryssen" – i samtiden benämnd "a la glace-ryssen" eller "glace-ryssen". Denna försäljares närvaro i staden var säsongsbunden – liksom dagens glasskiosker uppenbarade han sig i gatubilden på våren för att på hösten åter försvinna. I sina memoarer nämner Holmberg att Åboborna såg den ryska glassförsäljaren som en "främling men dock en kär gäst" och att lokalpressen brukade uppmärksamma hans ankomst på våren – "lika väl som den första lärkan och den första blåsippan".⁹⁶ Vårens första observation av "glassryssen" gjordes i regel i

92. Holmberg, *När livet log*, s. 167–168.

93. "Wintermarknaden", *Åbo Underrättelser* 13/1 1881; "Åbo-bref", *Åbo Underrättelser* 24/9 1882; "Heikin-markkinat", *Turun Sanomat* 20/1 1929.

94. "Wintermarknaden", *Åbo Underrättelser* 13/1 1881.

95. Holmberg, *När livet log*, s. 167–168. I vissa fall associerades de ryska delikatesshandlarnas varor även med låg kvalitet. Till exempel 1882 påstods de sälja "en hel hop ganska dåliga konfektyrer". "Åbo-bref", *Åbo Underrättelser* 24/9 1882.

96. *Ibid.*, s. 124. Holmberg påpekar att "glassryssen" kring sekelskiftet 1900 var ensam om sin näring i Åbo och att glasskonsumtionen vid den här tiden ingalunda nådde

april, då man i pressen hittar notiser om att han ”likt andra flyttfåglar anlänt” – ”såsom osvikligt ansedt tecken på att våren är i antågande”.⁹⁷ I Åbo verkar det i slutet av 1800-talet endast ha funnits en ”glassryss” som återkom år efter år. I april 1898 nämns att en rysk glassförsäljare anlänt för säsongen, men att det nu inte var fråga om samma man som i mer än trettio år besökt Åbo.⁹⁸

Av de tre grupper av ryssar som sålde livsmedel skildras glassförsäljaren mest detaljerat och positivt. Holmberg beskriver den ”glassryss” som i hans barndom besökte Åbo som en liten man med ”glittrande ögon och ett smittande humör”, med bart huvud och långt fyrkantigt skägg klippt i fyrkant, och alltid klädd i ett stort vitt förkläde.⁹⁹ I ett annat sammanhang omnämns han som ”den kände fryntlige gubben”.¹⁰⁰ Den ryska glassförsäljaren var en så etablerad figur i Åbobornas medvetande att referenser till honom förekommer också i helt andra sammanhang. År 1883 nämns ”glassryssen” på en förteckning över figurer som hade förekommit på en maskerad i staden.¹⁰¹ Och 1914 refererar en skribent i tidningen *Arbetet* till honom i en beskrivning av hur en pojke i gatuvimlet bar en grynsäck på huvudet ”alldeles som glace-ryssen sin gröna så, och härmande denne gnällde [...] fram ett ’Maroscheno-haroscheno’”.¹⁰² De ryska glassförsäljarnas lockrop *chorosjoe moroshenoe*, ryska för god glass, förekommer i olika translittereringar till svenska och finska och var ett inslag i ljudlandskapet i Åbo som kan kopplas till närvaron av det ryska.¹⁰³

-
- upp till 1950-talets nivå, när det ”slukas [glass] praktiskt taget i hela vårt land, även på landsbygden”. Se även Lento, *Sellaista oli elämä vuosisadan vaihteen Turussa*, s. 25.
97. ”Värförebud”, *Åbo Tidning* 1/4 1885. Den ryska glassförsäljarens ankomst beskrivs även som ett ”osvikligt värtecken” (”A-la glace-ryssen”, *Åbo Tidning* 4/4 1899) och ”vårens säkraste förebud” (”Värtecken”, *Åbo Tidning* 14/4 1889). Se även ”Också värtecken”, *Åbo Underrättelser* 21/4 1883; ”Kewään enteitä”, *Aura* 29/3 1894; ”Värtecken”, *Åbo Underrättelser* 3/4 1900; ”A la glace-ryssen”, *Åbo Underrättelser* 10/4 1901.
98. ”A la glace-ryssen”, *Åbo Underrättelser* 15/4 1898.
99. Holmberg, *När livet log*, s. 124.
100. ”A-la glace-ryssen”, *Åbo Tidning* 4/4 1899.
101. ”Allvar och skämt”, *Åbo Tidning* 15/4 1883.
102. ”Den gamla goda tiden i Åbo”, *Arbetet* 31/3 1914.
103. I Holmbergs memoarer förekommer lockropet med stavningen ”karoschi maroschi” (Holmberg, *När livet log*, s. 124), i pressen till exempel i de finska formerna ”harooshi, marooshi” (*Lauantai* 29/4 1893) och ”maroosia, maroosia” (*Tuulisää* 11/10 1907). Allmänt om uttrycket, se Heikki Paunonen, *Sloboa stadissa. Stadin slangin etymologiaa*, Jyväskylä: Docendo 2016, s. 292.

RYSKA IMPERIETS MÅNGFALD I ÅBO

Närvaron av människor från det mångnationella ryska imperiet, framför allt militärer och handelsidkare av olika slag, var ett givet inslag i Åbobornas vardag under slutet av storfurstendömets tid. Mötena ägde rum överallt i staden, i vissa fall också i stadsbornas hem, men i synnerhet i områden där närvaron var framträdande: kring den ryska kasernen i Sirkkala, kring den judiska narinken nära Aningais tull och i stadens centrum där det ryska blev synligt i form av den ortodoxa kyrkan, judiska affärer och småhandeln på Alexanderstorg.

Åboborna mötte framför allt tre olika grupper av människor från imperiet. Den ryska militären bidrog med en viss prakt i stadsbilden, men det uppkom även konflikter som handlade om det utrymme de ryska soldaterna tog i stadsrummet eller om direkta våldsamma sammandrabbningar. Mötena med narinkens judiska handelsidkare skildras stereotypt och övervägande negativt i källorna, trots att både judiska och ryska handelsmän tillhandahöll varor som ökade Åbobornas, inte minst de lägre samhällsklassernas, konsumtionsmöjligheter. De mest neutrala och tidvis rentav positiva mötena skedde med ryssar som sålde livsmedel på stadens gator och torg – en del av dessa besökte staden tillfälligt i samband med marknaderna. Utifrån källorna är det endast de brödsäljande ryska soldaterna som i vissa fall kunde komma in i Åbobornas hem.

De analyserade källorna – lokala dagstidningar, memoarer och populärhistoriska översiktsverk – ger självklart ingen heltäckande bild av de ambivalenta relationerna mellan Åboborna och människor från imperiet i slutet av storfurstendömets tid. Trots detta kan de belysa de kontexter i vilka de senares närvaro tillskrevs sådana betydelser att de har efterlämnat spår i materialet. Att dessa spår är relativt fragmenterade förklaras av två faktorer. För det första vistades många personer från imperiet i staden endast tillfälligt, vilket hindrade dem från att rota sig och från att knyta långvariga relationer med lokalbefolkningen. De tillfälliga vistelserna gällde i synnerhet soldaterna. För det andra assimilerades många av de människor från imperiet som stannade i Åbo permanent rätt snabbt med lokalbefolkningen. En del gifte sig med finländare och bytte språk till svenska eller finska samt försvenskade eller förfinskade

sina namn, vilket gjorde att de efter en tid försvann som ett synligt element i stadsbilden.

Artikeln kompletterar och nyanserar den existerande kunskapen om den imperiella närvaron i Åbobornas vardag som i tidigare forskning är slående osynlig och fragmentarisk. Analysen belyser dels hur stadsbilden avspeglade att Åbo var en stad i det ryska imperiet, dels de kontexter i vilka Åbobornas möten med människor från imperiet väckte uppmärksamhet på ett sätt som har lämnat spår i källorna. Med Åbo som exempel visar analysen också den mångfald som präglade den imperiella närvaron i Finland. Det var inte bara etniska ryssar som befolkningen mötte, utan folk av olika etniciteter och konfessioner som hade sina egna nischer i det lokala samhället.